

IRAK'IN YENİDEN YAPILANDIRILMASINDA AİLE EĞİTİMİ ve AİLE İŞLETMELERİNİN ÖNEMİ VE KATKISI

Zeynel POLAT

Yunus Emre Enstitüsü
ozbekturk04@hotmail.com

Ahmet DİNÇ

Ishik University
Ahmet24dinc@hotmail.com

Irak, Suudi Arabistan, Kanada ve İran'dan sonra ispatlanmış 115 milyar varilin üzerinde petrol rezerviyle dünyada dördüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'nin Güneydoğu komşusu olan Irak'ın kuzeyinde çoğunluğu Kürtlerden oluşan Kürt Bölgesel Yönetimi vardır ve onlardan kısaca bahsetmek istiyoruz. Nüfusu yaklaşık 3 ila 6.5 milyon arasında değişen Duhok, Erbil ve Süleymaniye valiliklerinden oluşan bu bölge yaklaşık 40,000 km karedir. Bölgeyi kalkındırma amaçlı düzenlemeler 2006 yılından itibaren hayata geçirilmekte ve yabancı sermayeyi çekebilme amaçlamaktadır. Son yıllarda komşu Türkiye ile ikili ticari anlaşmalar artmaktadır.

Bu çalışmada başlıca Irak genelindeki ve özel olarak Kürt bölgesel yönetimi içerisindeki Kuzey Irak bölgesinde ailenin önemi ve aile işletmelerinin ekonomideki yeri üzerinde çalıştık. Bu çalışmamızda devletten ve özel sektörden, birinci elden bilgi toplama gayretimizle bu bölgede bulunmanın avantajını kullanmayı hedefledik. Ama ülkenin geçirmiş olduğu sıkıntılı ve istikrarsız yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı bilgiye ve istatistiki dataya ulaşma sıkıntıları hâlâ mevcuttur. Kısaca iktisat tarihine değindikten sonra işletmeler için (aile işletmeleri ve yabancı yatırımcıları da kapsayan) gerekli olan kanuni düzenlemeler üzerinde duruldu. Yapılan taramalardan 10'a yakın aile şirketiyle irtibata geçildi. Onlar hakkında kısa malûmatlardan sonra içlerinden birinin yöneticisiyle irtibat sağlanarak yüz yüze mülakat yapıldı ve detaylı bilgi alındı. Bu çalışmanın amacı Irak'ta çok sayıda var olan aile şirketlerinin durumu, hangi sektörde ağırlık kazandıkları, ikinci veya üçüncü kuşak devamı var mı? Ne tür yasal düzenlemeler vardır? Sorularına cevap aramaktır. Bu çalışma kısmen Irak geneli ama özelde Kuzey Irak bölgesi aile eğitimi işletmeleri üzerinde durulmuştur. Irak'ın güney kısımları Bağdat ve Musul gibi önemli kentlere güvenlik sebebiyle gidip gözlemeleme imkanımız olmadı ama Kuzey'de

bulunan başkent Erbil, Süleymaniye ve Duhok illerinde güvenliğin varlığından dolayı aile şirketlerini birebir gözlemleme imkanımız oldu.

Anahtar Kelimeler: Irak, Aile eğitimi, Aile işletmesi, Yasal düzenlemeler, Yeniden yapılandırma, Katkı

1. GİRİŞ

Irak, Suudi Arabistan, Kanada ve İrandan sonra ispatlanmış petrol rezerviyle dünyada dördüncü sırada yer almaktadır. Dış ticaret gelirinin büyük bir bölümünü oluşturan petrol geliri ülke ekonomisinde hakim sektördür. 1980'lerde İran'la süren 8 yıllık savaş Irak ekonomisinde büyük mali kayıplara sebep olurken; Irak, 1968'den 2003'e kadar Baas Partisi yönetimi altında idi. Amerika'nın 2003 yılında koltuğundan ettiği Saddam Hüseyin 1979'dan beri ülkeyi yönetmekteydi. 2009 yılı sayımına göre ülkenin nüfusu 31,234,000 kişiden oluşan Irak vatandaşlarının çoğunluğu Araplar da olmak üzere Kürtler, Asurlular, Mandeans ve Türkmenlerden oluşmaktadır.

Yabancı ve yerli yatırımcıya kapılarını açan Irak, yeni yatırım kanununu 2006 yılında yürürlüğe koydu. Hükümet zor dönemden çıkış yolunu seçebilmek ve ülke istikrarını sağlayabilmek için ve bu zorlu süreci başarılı kılmak için yatırıma ağırlık vermektedir. Ülkenin zorlu dönemecini ve bir dizi yeni teşviklerle yasalarını yürürlüğe koydu. Yabancı yatırımcının yerli yatırımcıdan farkı yoktu. Irak halkının kültürü aile işletmelerine yatkın olduğundan çok sayıda aile işletmeleri de bu yeni yatırım kanunlarından faydalanmaktadır.

Yapmış olduğumuz bu çalışmada başlıca Irak ve Kuzey'de bulunan Kürt bölgesel yönetiminde aile İşletmelerini incelemeye çalıştık. Irak, 1979'dan 2003 yılına kadar Saddam Hüseyin'in kontrolünde sıkıntılı günler yaşamaya devam etti. 1980'lerde başlayan ve 10 yıla yakın süren İran-İrak savaşı, I. ve II. Körfez savaşları, uluslararası birliklerden uygulanan ambargolar ülkenin tarihinde önemli yer teşkil eden ve istikrarsızlığın nedenini açıklayan en önemli gelişmelerdir. (U.S. Department of State vd. 2010)

Bu çalışmamızda Irak aile yapısını inceledik. Bunun ekonomiye katkısı üzerinde olumlu etkisi olup olmadığını araştırdık. Çünkü biliniyor ki üretim faktörlerinden en önemlisi iş gücüdür. Savaş ortamında eğitimin olmaması veya yeterli olmaması sonucu aile içinde yetişim veya büyüklerinden görüp yetişme halk dilinde çekirdekten yetişme bu eksikliği hangi ölçüde giderir? Sorusunun cevabını aradık. Irak kültüründe büyüklerin özellikle de babanın ağırlığının hissedilir ölçüde olduğu kanaati oluştu bizde. Savaşlarla boğuşan Irak bu hengameden çıkış yolu olarak yatırım gördüğünden çalışmamızın ikinci kısmını yatırım düzenlemeleri almaktadır. Yeni yatırım kanunları teşvik edici görülmüştür. Üçüncü olarak özel sektörü analiz ettik. Aile işletmelerinin ülkede hissedilir derece ağırlığının olması Irak kültürüyle yakın ilintili olmasından kaynaklandığı sonucuna vardık.

2. AİLE EĞİTİMİ, ÜNİVERSİTELER VE BUNLARIN EKONOMİK KALKINMAYA KATKISI

Irak'ta nüfusun geneli, Kuzey Irak Kürt Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. Bu bölgede yaşayan Kürt nüfusunun toplam 3 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Savaş sonrasında genel veya bölgesel nüfus sayımı sağlıklı yapılamadığından, bölgesel nüfus mübadelesinin veya göçüşmenin yoğun şekilde yaşanması nüfusun tam olarak ne kadar olduğunu verememektedir. 1991 ve 2002 yılı sonrası Güney Irak'ta yaşayan halk, savaş tehlikesinin yanında Sünnî-Şiî tehdidinden kaçarak, Kuzey Irak'a yerleşmiştir. Bu sebeple Kuzey Özerk Bölge'de karışıklıktan uzak durmak isteyen Arap nüfusunda da artış olmuştur. Özellikle Bağdat'ın eğitimde kendini ispatlamış üniversitelerindeki eğitim kadrosu da bu göçte yerini almış, bu hadise Kuzey Irak'ın eğitim alanında günden güne tırmanışına yardımcı olmuştur. Göçler sebebi ile Kuzey Irak nüfusu tam olarak kestirilememektedir.

Kuzey Irak bölgesinde aile, gelenek ve kültürlerine sahip çıkmış bir düzen içindedir. Komşularla ilişkilerini sıkı tutan, onlarla Kürt-İslam Kültürlerini yaşatma gayreti gösteren düşünceye sahipler. Genelde kendi aralarında kız alıp verdikleri görülür. Bu davranış şekli, kendilerini soyutlama anlamında düşünülmemelidir. Aile şirketinin devamı olarak algılansa, bölge halkı hakkında sosyo-ekonomik açıdan yaklaşmış oluruz. Eğitim reformlarından önce evlenme yaşı 15-18'lerde iken, reform sonrası ise 20 yaşın üzerine çıkmıştır. Kuzey Irak'ta soy-kabile ilişkileri korunduğu için sosyo-ekonomik ilişkilerin yine aile eğitim sistemi dairesinde gelişip, korunduğuna şahit olmaktadır. Halk da hayatını idame ettiği topraklarda XI.yy. itibarı ile günümüze kadar olan süreçte eğitimlerini medreselerde devam ettirmiştir. Bu sebeple medreseler bölgedeki halkın ekonomik ve kültürel yaşam tarzlarına şekil vermiştir. Dinî ilimlerin yanında müsbet ilimleri (pozitif ilimler) fizik, kimya, astronomi, matematik, tıp, coğrafyayı yine bu medreselerde okuyarak kendilerini yetiştirmişlerdir. Bu medreseler bilim ve eğitim hayatına kazandırdıkları ile kendi toplumunun sosyal değişimine yönelik etkileri gün yüzüne çıkmaktadır. Edebiyat alanında da durum böyledir. Tanınmış Kürt edebiyatçılarına bakıldığında edebî eser

sahiplerinin hemen hemen hepsinin medreselerden yetiştiğini görmekteyiz.³⁵³ Kuzey Irak'ın Eğitim sistemi çok zayıf gibi görünse de günden güne bu açığı kapatma gayreti, azmi ve çalışmaları içindeler. Okur-yazarlık oranı savaş öncesi ve savaş sonrası olmak üzere iki döneme ayrılabilir. Savaş sebebi ile cephede bulunan veya değişik sebeplerle eğitimini tamamlayamamış halk için gece okulları, dışarıdan eğitim, ders geçmede kolaylıklar sunulmaktadır. Savaş sonrası eğitimdeki reformlar ve yeni yaklaşımlar sonucu, günden güne özel öğretimin de artmasına, buna bağlı olarak eğitimin doğru orantıda kaliteli olmasına yansımıştır. Bu yeni uygulama farklı etnik ve dinsel kimlikleri birleştirici rol oynamaktadır.

Kürt Özerk Bölgesi'nden taşralı bir ilköğretim öğrencisi.

Toplumsal ve siyasi çatışmaların yaşandığı toplumlarda daha huzurlu bir hayat yaşamak için eğitimin rolü hiçbir zaman yadsınamaz.

2.1 Çalışan kadınlar: Kuzey Irak'ta yaşayan nüfusta Erbil, Süleymaniye gibi büyük yerleşim yerleri dışında kalan yerlerde kadının çalışma hayatı içinde daha çok tarım işkolu ile sosyal ve kişisel hizmetler işkolunda yer aldıkları görülmektedir. Eğitime bağlı olarak kadının iş istihdamı günden güne artış göstermektedir.

Kuzey Irak Bölgesel yönetim dahilinde kadının iş istihdamı eğitime bağlı olarak değişim süreci içine girmiştir. Bölgede atılım gösteren Türk işverenlerince açılan yeni birimlerde istihdam edilmekteler. Eğitim seviyesi düşük ve kırsal kesimde olan kişiler daha çok tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır.

Türkiye sınırına yakın bir tarlada çalışan Iraklı köylüler.

2.2 Kamu çalışanları: Savaş sonrası Kuzey Irak'ın eğitim seviyesindeki hızlı ilerleme neticesinde mahalli idareler, doktorluk, hemşirelik, akademisyenlik, basın - yayın ve öğretmenlik en çok kabul gören mesleklerdir. Büro işi yapma ve devlet memuru olma tercihi yaygın hale gelmektedir. Çağı yakalama aşamasında Kuzey Irak Bölgesi'nde hizmet eden devlet ve özel üniversiteler bulunmaktadır. Bu üniversitelerin başında en çok öğrencisi ile devlet üniversiteleri Erbil Salahaddin Üniversitesi (Zankoi Salahaddin), Süleymaniye Üniv. Köysancak Üniv. Duhok Üniv. gelirken; çağdaş eğitimi ile Erbil ve Irak geneline hizmet eden özel üniversitelerden Işık Üniv. Cihan Üniv. Kürdistan Üniv. gibi üniversiteler Irak'ın eğitim, siyasi düşünce, ekonomik, yapılanmasında büyük rol oynamakta, kamu ve özel sektöre insan gücü kazandırmaktadır.

³⁵³ Tarih Vakfı tarafından Şubat 2009 – Temmuz 2010 Tarihleri arasında gerçekleştirilen “Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü” Projesinde hazırlanan kitap

Savaş sonrası eğitim faaliyetlerine hız veren Kuzey Irak, eğitimde kılık kıyafet basta olmak üzere eğitim ve öğretim alanında özgürlüğü de benimsemiştir. üniversite öğrencileri kendi dinî ve millî kimliklerini aksettiren kıyafetleri ile derslere devam edebilmektedir.

3. YENİDEN YAPILANDIRMADA UYGUN ORTAM VE YASAL DÜZENLEMELER

Yatırım kanunlarıyla dünya ticaret örgütü içinde yerini almak isteyen Irak yatırımı ve modern teknoloji transferini gerçekleştirebilmek için Irak Hükümeti yabancı yatırımcıya bir dizi imtiyazları ve garantileri kanunlaştırdı. Iraklı ve yabancı yatırımcı toplu konut projelerinde yer almaları halinde bakanlığın onayıyla ulusal komisyon tarafından şartları belirlenmiş şekilde toprağı kullanma hakkına sahip oldular. Toprak sahibinin spekülasyon hareketi kontrol altına alındı. Komisyon toplu konut projesi için gerekli toprağın alımını da kolaylaştırdı. Yerli ve yabancı yatırımcılar bu kanunlardan nasıl fayda görecekler sorusunun cevaplarını şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Kanuna göre yatırımcı dışardan aldığı ve vergisini ödediği kapitali çıkarabilecektir.
- 2- Yabancı yatırımcı borsadan bono ve hisse alabilecek.
- 3- 50 yıla kadar toprak kiralayabilecek.
- 4- Proje, yerli veya yabancı sigorta şirketine sigortalabilir.
- 5- Irak içinde veya dışında Irak Dinarı veya istenilen para cinsinden hesap açılabilir.
- 6- Irak'ta çalıştırılacak işçi için firmanın isteğı doğrultusunda istenilen ülke vatandaşı işçi olarak kabul görüp ikamet izni alabilecek.
- 7- Irak'ta çalışan işçiler maaşlarını kendi ülkelerine transfer yapabilirler.

Irak hükümetinin onayladığı bu yeni yatırım kanunları hem yerli hem yabancı yatırımcılar için geçerlidir. Yine bu teşvik kanununda 10 yıllık vergi muafiyeti vardır. Eğer yabancı firma bir Iraklı ortağa sahipse ve yerli ortağın hissesi %50 den fazla ise 10 yıllık vergi muafiyeti 15 yıla çıkar. Hastahane, turizm bürosu, otel, sağlık kuruluşu, rehabilitasyon merkezi, bilim merkezi vb. yatırımlar da yurt dışından getireceğı ofis mobilyaları ve benzeri ithal mallardan vergi alınmayacaktır. Bu kanunlar Kuzey Irak Yönetimi bölgesi için geçerli kanunlar değildir. Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin kendine has kanuni düzenlemeleri mevcuttur. (Saiflaw, 2010) 2006 yatırım kanunu yatırımcılara hak ve sorumluluklar yüklemektedir. Yatırım için kurulan ulusal komisyon yatırım lisansı vermektedir. 7. maddeye göre başvuru yapıldıktan sonraki 45 gün içinde komisyon lisans verme kararını veriyor. Eğer yatırım projesi 250 milyon doları geçiyorsa lisansa başvurmak için bakanlar kurulunun onayı gerekir. 12. Maddede yabancı yatırımcıların ve işçilerin Irak'a giriş-çıkış kolaylığı belirtilmektedir. Bu kanunda Irak vatandaşı işçilerin istihdam edilmesine öncelik verildiğı de vurgulanmıştır. 14. Maddeye göre yatırımcı ekonomik ve teknik kolaylığı olan uygun yatırım kontratı sağlamalıdır. Yatırıma başlama tarihi ve iş planının aşamaları bildirilmelidir ve bildirilen şartlara uygun hareket edilmelidir. 15.-18. Maddelerde bir dizi yatırım muafiyetleri var. Yukarıda bahsedildiğı gibi bunların başında 10 yıllık vergi muafiyeti yer almaktadır. 21. Madde yatırımın şeklini tanımlamaktadır; ödeme, aktiflerin değeri, gereçler ve teknik ustalık, patent ve hizmetleri içeren hakların tanımı vardır. Uluslararası yatırım sözleşmelerinde bulunan yatırımın tanımı baz alınmıştır. Yatırımcı ne çeşit ve hangi sektörde yatırım yapacağına farkında olmalıdır. 27. Madde, anlaşmazlık halinde Irak mahkemelerine yargılama hakkı verir. 30. Madde bakanlar kuruluna kanunu yürürlüğe koyma yetkisi verir. (Iraq_LegalGuide, 2010)

Yatırımcılar hâlâ güvenliği önde tutan bir düşünceyle hareket etmektedirler. 2008'den 2010'a geçerken ve bugünlerde bile oteller ve devlet dairelerini hedef alan bombalama hadiseleri mevcuttur. Ama bu hadiseler önceki yıllara nazaran düşmeye devam etmektedir. Bu düşünüş durumu bile Irak devletine, özel sektöre ve yabancı şirketlere Irak'ta yatırım imkanı tanımaktadır. Irak hükümeti başta petrol olmak üzere birçok

yabancı şirketle anlaşmış ve lisans vermiştir. Yapılan kontratlar Irak'ın petrol ihrac kapasitesini son 7 yılda %500 arttırabilir niteliktedir. (Stategov, 2010) Büyük şirketlerin yanında küçük ve orta ölçekli işletmeler, güvenlik maliyeti, hantal ve şaşırı prosedür, devletin yatırım karşılığı ödeyeceği meblağın uzun vadeli olması gibi zorluklarla karşılaşılabilir. Dünya bankasının yaptığı dünyada en kolay iş yapma sıralamasında Irak 183 ülkeden 153. Arap ülkeleri arasında ise 16.sıradadır. (The World Bank, 2010)

Bu sayılan zorluklar Irak'ın Kuzey bölgesel yönetiminde görülmemektedir. Irakın kuzeyinde güvenlik problemi olmamakla birlikte bölgesel yönetimin yatırım teşvikleri de vardır. Kuzeyde bulunan bölgesel yönetim başkent Erbil olmak üzere Süleymaniye ve Duhok şehirlerinden oluşmaktadır. Bölge 40.000 km2 alanıyla Irak'ın %18'ini oluşturmaktadır. Bölgede yaşayan Kürt nüfusun yaklaşık 3 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Yer altı kaynakları bakımından bölge zengin petrol ve gaz rezervlerinin yanında kömür, demir ve bakır rezervlerine de sahiptir. Bölgenin güvenlik sorunu olmaması yatırımın çekilmesinde başlıca sebeptir. Irak'ta veya Kuzey Irak'ta yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcılar için bu bölge adeta giriş-çıkış kapısı rolü de görmektedir. Bölgenin İran-Türkiye-Suriye'ye sınırı olması Irak için adeta kapı konumunda olmasını ve ticarete de üstünlük sağlıyor. Bölgenin daha güvenli olması sebebiyle yerli ve yabancı yatırımcıların dikkatini çekmiş ve bu da kişi başına düşen gelirin artmasıyla sonuçlanmıştır. 2007 yılında kişi başına gelir 2300 - 2500 Dolar'dan (Fathi M. Ali Abdullah, 2007) 2010 yılına gelindiğinde 3300 - 4500 Dolar'a kadar çıktığı gözlemlenmiştir. (Fathi M. Ali- Mudaris, 2010)

- Yeni düzenlemede yabancı firmaların yerli ortağı olma ihtiyacı ortadan kaldırıldı.
- Yabancı yatırımcıya Iraklı biri gibi ülkede firma kurma kolaylığı getirildi.

Erbil, Süleymaniye ve Bağdat merkezli üç ayrı yerde yatırım yaptırmak isteyenler için kayıt yeri vardır. Kayıt yaptırmak isteyen firma avukatlar birliğine üye bir avukat tutmak zorundadır. Yabancı yatırımcı herhangi bir Iraklı vatandaşın haklarına sahipçesine firmasını Kuzey yönetim bölgesinde kurabilir. Yabancı firma, yerli veya aile şirketi olması herhangi bir fark gerektirmemektedir.

1-Ülkesinde kayıtlı olan herhangi bir yabancı firma kayıtlı olduğu sertifikası, Irak büyükelçiliğinde veya Kuzey bölgesel yönetiminin temsilciliği varsa onun mühüyle mühürlenmelidir.

2-Kuruluş sertifikasının bir fotokopisi veya kurulduğu ülkedeki resmi otoritede onaylı tüm belgeler kurucular veya temsilci tarafından imzalanmalı ve Irak elçiliği tarafından mühürlenmeli.

3-Şube açacak firmanın kurucu üyeleri kişiyi (yönetici-avukat-işçi) resmi bir yazıyla atamalı ve bu atama yazısı Irak elçiliği tarafından onaylanmalı. (Atanan insanların bölgesel yönetimden oturum izni almalıdır.)

4-Yabancı firmanın atadığı kişi hakkında yetkililere doğru bilgi verilmelidir.

5-Merkez firmanın son yılın finansal raporları Irak elçiliği tarafından onaylanmalı.

6-Tüm gerekli resmi evraklar İngilizce ve Arapça olmalıdır. Bu evraklar Irak elçiliği tarafından onaylanmalıdır.

7-Kayıt ücreti 200.000 Irak dinarındır.

8-Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'ndeki şirketin kira sözleşmesi.

9-Sözleşmede belirtilen şirketin faaliyet alanı hakkında bilgi verilmelidir.

10-Tutulan barolar birliğine kayıtlı avukatın kontratı ve muhasebeciler birliğine kayıtlı muhasebe yetkilisinin kontratı belirtilmelidir.

11-Gerekli formlar doldurulmalıdır. (formlar websitesinde mevcuttur -www.br-iraq.com-) (Fathi M. Ali Abdullah, 2007)

Özel ve aile şirketlerini ilgilendiren bazı kanunlardan ve düzenlemelerden bahsederek: 1997 yılında 21 numaralı bu kanun 2003 yılında değişime uğradı.

A-Şirket Kayıt Kanunu; 1- Kaydını yaptıran şirket yabancı veya yerli olsun ayırım yoktur.

2- Yabancılar şirketin %100' üne sahip olabilirler. Yani yabancı şirket için yerli ortakla iş yapmak zorunluluğu olmayacaktır.

3- Şirket çeşitli sektörlerde aynı anda iş yapabilecektir.

4- Yabancı işçi çalıştırabilecektir.

B-Sanayi Gelişimi Kanunu; 1-Şirketler fabrika kurabilirler.

2- İmal edeceği ürünün ön fizibilite çalışması sunulmalıdır.

3- Yetkililer fabrika için düşük maliyetli toprak sağlamasında kolaylık göstereceklerdir ve hammadde sağlanması için lisans verilecektir.

C- Ticaret ve sanayi bakanlığı yerli ve yabancı şirketler için ithalat ve ihracaat lisansını bir yıllığına verecektir gerektiğinde bu süre uzatılabilecektir. İthal mallardan; gıda, ilaç, tıbbi malzeme, kitap ve kırtasiye, inşaat malzemeleri, çimento ve çelik hariç % 5 vergi vardır. (Fathi M. Ali Abdullah, 2007)

4. AİLE İŞLETMELERİNİN SEKTÖREL ANALİZİ VE ÜLKE KALKINMASINA KATKISI

Aile işletmeleri ülke ekonomisinde büyük bir yer tutmakta ve ülke ekonomisinin belkemiğini oluşturmaktadır. Dünya genelinde işletmelerin %65 ila %80'inin aile işletmesi olduğu tahmin edilmektedir. Fortune Dergisinin ilk 500 listesinde % 40'ını aile işletmeleri oluşturmaktadır. (Ward vd, 2001: 3) Amerika'daki işletmelerin % 90'ı aile şirketlerinden oluşmaktadır. Ayrıca aile işletmelerinin Amerika'nın gayri safi milli hasılasındaki ve tüm çalışanlara ödenen ücretlerdeki payı da yüzde 50 dir. (Bowman-Upton, 1991). Türkiye'deki aile işletmelerinin oranı da yüzde 95 civarındadır. (Erdil vd, 2004, 2) Aile işletmeleri bir ailedeki bireylerinin sorumluluğu, kontrolü ve ortaklığı içerisindeki işletmelerdir. Aile işletmelerinin tanımlanması ile ilgili görüş farklılıkları olsa da ortak intiba aile işletmelerinin hisselerinin büyük çoğunluğunun aile bireylerine ait olması yanında yönetim biçim ve tarzının da aile fertleri tarafından belirlendiği işletmeler olduğu kanısı ortak düşüncedir. (Pazarcık, 2004: 2-3)

Bu tanım ışığında aile işletmeleri aile içinden bir kuşaktan diğer kuşağa devredilebilen işletmeler olarak da tanımlanmaktadır. Yönetimin devri aile işletmesinin yaşamında önemli bir dönüm noktasıdır. Aile işletmelerinin en önemli sorunlarından biri süreklilik ve gelecek planlamasıdır. İstatistikler de devir işleminin tipik sorunlu bir konu olduğunu doğrulamaktadır. Yapılan araştırmalar üçte birinden daha az oranda aile işletmesinin 1. kuşaktan 2. kuşağa geçebildiğini, bunların ise ancak yarısının 3. kuşağı görebildiklerini ortaya koymaktadır. (Bowman-Upton, 1991) Aile tarafından kurulmuş ve bu özelliğini yitirmeden yüzyılı aşkın süredir başarı ile ayakta kalmış birçok şirket vardır. Bu tür şirketlerin dünya örnekleri arasında Bosch, Prada, Miele, De Beers, Türkiye örnekleri içinde de Hacı Bekir, Kurukahveci Mehmet Efendi, Komili ve Konyalı sayılabilir.

Ekonomik yapı gelişmeler ışığında değerlendirildiğinde Irak ekonomik yönden incelendiğinde istikrarsızlıklar gözlemlenmektedir. 1980'lerde Irak-İran Savaşı, 1990'larda Kuveyt'in işgali üzerine başlayan uluslararası askeri hareket ve 2003 yılında Amerika'nın askeri müdahalesinin dönüm noktasını teşkil ettiği son 30 yılda Irak ekonomisi oldukça istikrarsız bir yapı sergilemiştir. Çesitli dönemlerde yürürlüğe konan ekonomik ambargolar da Irak'ın uluslararası ekonomiye entegrasyonunu güçleştirmiştir. 1991 – 1995 yılları arasında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Irak'a sunulan petrol karşılığı gıda ithalatı önerisi, Irak Hükümeti tarafından kabul görmemiş ve petrol geliri elde edilemediği için ülkede fakirlik hızla artmıştır. 1996 yılında, Irak Hükümeti, BM tarafından önerilen Gıda Karşılığı Petrol Programı (OFF) önerisini kabul etmemiş ve bu durumda kalmıştır.

Bu programla, Irak hükümetine sınırlı miktarda petrol ihraç etme ve bunun karşılığında gıda ve insani malzeme ithal etme izni verilmiştir. 22 Mayıs 2003 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi 1483 Sayılı kararı kabul etmiş ve Irak üzerindeki tüm ticari yaptırımların bittiğini ilan ederek, OFF programını yürürlükten kaldırmıştır. Amerika'nın askeri müdahalesinin ardından kurulan Irak'ın Yeniden Yapılandırılması ve İnsani Yardım Kurumu (ORHA- Yeniden İnşaa ve İnsani Yardım Ofisi) ülkede idari ve ekonomik yapıyı yeniden oluşturmakla görevlendirilmiştir. Bununla birlikte, 2003 yılında Irak ekonomisi savaşın ve savaş sonrası güvenlik durumunun kötüleşmesinin yanı sıra ülkedeki devlet kurumlarının tamamına yakınının tasfiye edilmesi, gerekli idarelerinin tesis edilememesi ve artan istikrarsızlık gibi nedenlerle kötüye gitmiştir. (Deik, 2010: 3)

Kürt bölgesel yönetiminin tarihi ve ekonomik yönünü de kısaca izah etmemizde fayda mülhaza ettik. Kuzey yönetimi özerkliğini 11 Mart 1970'te yapılan anlaşmayla merkezi hükümetten almıştır. Ancak bu durum 3 sene sürmüş ve anlaşma 1974 yılında düşmüştür. Bölge yönetimi 1991 yılı Ekim ayında de facto (fili) olarak özerkliğini almıştır. 2005 yılında da Geçici Irak Yönetimi tarafından tam özerklik verilmiştir. (U.S. Department of State vd. 2010)

Kuzey Bölgesel Yönetiminin ekonomisi petrol başta olmak üzere tarım ve turizm gelirlerine dayanmaktadır. Bu yönetimin altındaki üç yöresel idare (Duhok, Erbil ve Süleymaniye) Amerikan ordusu tarafından tüm Irak'ta "güvenli" kabul edilen tek yerlerdir. Bu durum bölgenin Irak'ın diğer yerlerine göre daha fazla gelişmesine ve yatırımın bu alanda yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bölge yönetimi Saddam Hüseyin döneminde BM'in uyguladığı "Gıda için Petrol" programı çerçevesinde alınan petrol gelirlerinin yüzde 13'ünü almaktaydı. Bu oran şimdilerde yüzde 17'ye çıkmıştır. Bölgede 2003 yılında Amerikan çıkarması başladığı andan itibaren koalisyon askerine karşılık bir girişim vuku bulmamıştır. Ayrıca yeni çıkartılan yatırım teşvik kanunlarında kuzey bölgesi cazip bir duruma gelmiş ve kısa zamanda yüzlerce yeni yatırımcı gelerek onlarca yeni firma kurmaya başlamıştır. (KRG vd, 2010)

Tablo 1'de 2004 yılında Irak Planlama ve Kalkınma Bakanlığının hazırladığı raporda Amerikan çıkarması öncesindeki resmi olarak Aile İşletmelerinin sayısı ve hangi illerde kurulduğunu görebiliriz.

Tablo 1. Iraktaki Aile İşletmeleri Sayısı ve Faaliyet Yerleri

YERİ	AİLE İŞLETMELERİ
Amara	10
Bakuba	17
Bağdat	6
Basra	2
Divaniye	16
Dohuk	9
Erbil	4
Hilla	21
Kerbela	12
Kerkük	3
Kut	21
Musul	11
Necef	4
Nasariye	2
Ramadi	25
Selahaddin	25
Samava	10
Sülemaniye	16

Kaynak: Irak Yaşam Standartları Çalışması, 2004 Birleşmiş Milletler Gelişim Programı ve İstatistik ve Bilim Teknoloji Merkez Teşkilatı Irak Planlama ve Kalkınma Bakanlığı.

Tablo 1’den görüldüğü üzere resmi olarak faaliyette olan aile işletmelerinin sayısı çok azdır. Firmaların büyük bir çoğunluğu 1. veya 2. kuşak işletmeleridir. Bunun nedeni yukarıda açıklandığı üzere istikrarsızlıktan kaynaklanması olabilir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda çok az sayıdaki firmanın 3. kuşak tarafından idare edildiği gözlemlenmektedir.

SONUÇ

Yaptığımız açıklamalar ışığında değerlendirildiğinde hem Irak genelinde hem de Kuzey Bölgesel Yönetim alanında ticaret ve ekonominin 2003 yılı öncesinde istenilen seviyede gelişme göstermediğini anlayabiliriz. Irak’ta kurulan işletmelerin tüm dünya genelinde olduğu gibi büyük oranını aile işletmeleri teşkil etmektedir. Irak aile yapısı da bunu beslemekte ve aile bireylerinin birbirilerini iş partnerleri olarak görmesi de hemen hemen kurulan bütün işletmelerin aile işletmesi olarak kurulmasına yol açmaktadır. (Metz, 1988: 44)

Toplumsal ve siyasal çalkalanmaların yaşandığı toplumlarda eğitimin rolü büyüktür. Bu sebeple üniversite destekli aile eğitiminin ülke kalkınmasına katkısı çoktur. Şu anda bile Irak devleti savaş ortamında olduğundan dolayı güçlü bir aile eğitimi ihtiyacı ön plana çıkmaktadır. Bölgede faaliyet gösteren devlet ve özel üniversitelerin savaş sonrası için eğitilmiş, tam teçhizatlı personel ihtiyacını karşılama vazifesi bilinci içinde olup, ona göre hareket etmelidir.

REFERENCES

The World Bank, *Doing Business in the Arab World*, International Finance Corporation, Abu Dhabi, 2010, p. 14
Fathi M. Ali Abdullah, *Kurdistan The commercial gateway to Iraq*, Ministry of Trade & Industry, Minara publishing house, Erbil, 2007

Fathi M. Ali- Mudaris, *A short guide to the KRG's trade policies, regulations and procedures*, Ministry of trade & Industry, Erbil, 2010

Erdil, Oya, Çiğdem Erşan ve Gök Şahin (2004) "Aile İşletmelerinde Yönetim Biçimleri Üzerine Bir Literatür Araştırması" Aile İşletmeleri Kongresi, Kongre Kitabı 2.Baskı s. 2

Pazarcık, Orhan (2004), "Aile işletmelerinin Tanımı Kurumsallaşması ve Yönetişimi" AİK 04 1. Aile İşletmeleri Kongresi, Kongre Kitabı 2. Baskı, syf 2-3.

Nancy Bowman-Upton 1991, "Transferring Management in the Family-Owned Business", U.S. Small Business Administration.

U.S. Department of State, Bureau of Near Eastern Affairs,
<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/6804.htm#profile> [Erişim 1.9.2010]

Deik 2010, Irak Ülke Bülteni Şubat 2010,
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/130/Irak%20Ulke%20Bulteni,%20Nisan%202010_TR.pdf,
[Erişim 11.9.2010]

KRG, (2010), *Kurdistan Regional Government Fact Sheets*,
<http://www.krg.org/articles/detail.asp?nr=272&lngnr=12&smap=01060100&anr=25488>[Erişim 11.9.2010]

Randel S. Carlock ve Prof. John L. Ward(2001), *Strategic Planning for The Family Business: Parallel Planning to Unify the Family and Business*, Palgrave)

Metz, Helen Chapin(1988), *Iraq: A Country Study, Family and Society*, Washington: GPO for the Library of Congress, p44-45.

www.saiiflaw.com/iraq.html, Erişim, 08.08.2010)

(<http://trade.gov/iraq/LegalGuide2008.asp>, Erişim, 02. 08. 2010)

(www.state.gov/e/eeb/rls/othr/ics/2010/138084.htm, Erişim, 25.07.2010)